

İnanç, Kültür, Medeniyet ve Hoşgörü Bağlamında Osmanlı Devleti'nin Yönetim Uygulamaları ve Gayrimüslim Kamu Görevlileri: Edirne Örneği

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Hakkı ERTAN

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Tekirdağ / Türkiye
mhertan@nku.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8286-757X

Öz

Osmanlı Devleti, topraklarında yaşayan vatandaşlarının, tarihinin her döneminde, inançlarına saygı gösteren bir devlet anlayışını, uygulamalarla göstermiş bir devlettir. Bu saygı gereği Osmanlı coğrafyasında, her dine mensup insanlar ve bu insanların ibadethanelerini görebilmek olağan bir durumdur. Müslümanların dışında kalan gayrimüslim kesim, hayatın içinde ve her safhasında yer almış ve devletin önemli kesimlerinde görev yapabilmışlerdir. Osmanlı Devleti'nin sosyo-kültürel yapısı içerisinde, mevcut bulunan bütün cemaat ve cemiyetlere eşit muamelede bulunduğu, mevcut belgelerden ve konu ile ilgili, son dönem, Edirne Salnamelerden de anlaşılmaktadır. Edirne'nin Osmanlı asırlarında çok anlamlı bir yeri vardır. Devlete başkent olmuş bu önemli vilayetin, medeniyete mâl olmuş eserleri, hanları, hamamları, camileri ve dünya kültür tarihi açısından önemli işlev görmüş darüşşifası bu vilayetin önemini ayrıca arttırmıştır. Orta çağda engelli bireylerin ve psikolojik travmalar yaşayan insanların akıl almaz işkence gördükleri veya dışlandıkları bir dönemde, Osmanlı coğrafyasında kurulan darüşşifalarda bu kesimlerin, özel eğitim ve bakımlarla tedavi edildikleri bilinmektedir. Tarihî belgeler çerçevesinde araştırdığımız bu çalışmada, Osmanlı devlet yönetiminde uygulanan önemli bir kısım bölgelerin dışında, özel olarak ele alınan Edirne yöresindeki inanç ve ibadet hürriyeti uygulamalarından ve devlet görevinde çalışan gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarından örnekler verilecektir.

* Sorumlu Yazar. Tel: +90 532 720 75 65 | Araştırma Makalesi.

Makale Tarih Bilgisi. Gönderim: 03.09.2022, Kabul: 12.10.2022, Erken Görünüm: 13.10.2022, Basım: Aralık, 2022

Örnekler, resmî devlet kayıtlarının yazıldığı 1312 ve 1316 hicrî tarihli, dönemin salnameleri ve Osmanlı Arşivi'nden alınan bir kısım belge örnekleri ile sunulmaya çalışılacak ve Osmanlı Devleti yönetim anlayışında, dinî ve kültürel farklılıklardan dolayı ayrımcılık yapılmadığı, belgeler çerçevesinde değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: İnanç; Hoşgörü; Osmanlı devleti; Gayrimüslimler; Edirne.

In the Context of Faith, Culture, Civilization and Tolerance Administrative Practices of the Ottoman State and Non-Muslim Public Officials: The Example of Edirne

Abstract

The Ottoman State is a state that has demonstrated, through practices, a state understanding that respects the beliefs of its citizens living on its territory in every period of its history. Due to this respect, it is normal to see people of all religions and their places of worship in the Ottoman geography. The non-Muslim segment, excluding Muslims, took part in life and at every stage of life and was able to work in important sections of the state. It is understood from the existing documents and the last period Edirne Salnames, which are related to our subject, that the Ottoman Empire treated all existing communities and societies equally within its socio-cultural structure. Edirne has a very meaningful place in the Ottoman centuries. This important province, which became the capital of the state, has also increased the importance of this province with its monuments, inns, baths, mosques and hospital, which has an important function in terms of world cultural history. It is known that these people were treated with special training and care in the hospitals established in the Ottoman Geography at a time when disabled individuals and people with psychological traumas were tortured or excluded in the Middle Ages. In our article study, which we researched within the framework of historical documents, examples from the practices of freedom of belief and worship in the Edirne region, which we specifically discussed, and non-Muslim Ottoman citizens working in government, will be given, apart from some important regions applied in the Ottoman state administration. The examples will be presented with the yearbooks of the period dated 1312 and 1316, where official state records were written, and some document samples taken from the Ottoman Archives, and it will be evaluated within the framework of the documents that there is no discrimination due to religious and cultural differences in the Ottoman Empire's management approach.

Keywords: Faith; Tolerance; Ottoman state; Non-Muslims; Edirne.

Extended Summary

The Ottoman Empire, with its lands spanning three continents and reaching 30 million square kilometers, was among the most important and largest states in the history of the world, and with its 623 years of state life, it left significant savings in the world of civilization. The extent that the Ottoman State administration reached within the framework of a system should be evaluated with the works it left to the world of civilization. Respect for human rights, coexistence and a culture of tolerance constitute some of the contributions of Ottoman culture to the world of civilization.

The Ottoman Archive, which is the universal heritage of humanity and numerically the only memory of 50 independent and autonomous states, is the political, social, economic and civilization witness of the social structure and world history. About 100 million documents, including the state administration and the functioning of the millions of square kilometers of geography, take their place in the socio-economic literature as important witnesses of the history of Ottoman civilization. These documents, which are the witnesses of 6 centuries of history, contain the political, social and religious aspects of social life with all clarity and continue their institutional existence open to the researches of the world scientific world.

The Ottoman Empire is a state that has shown a state understanding that respects the beliefs of its citizens living on its territory in every period of its history, through practices. Due to this respect, it seems normal to see people belonging to every religion and their places of worship in every city and region in the Ottoman geography. Non-Muslim societies, other than Muslims, have been involved in life and in every stage and in many units of the public, and have been able to work in important parts of the state. The presence of non-Muslim public officials is not a rare phenomenon. For example, Gabriel Noradukyan, who served as the Minister of Foreign Affairs in the last period of the Ottoman state, which is the subject of our study, was recorded as a high-level bureaucrat of Armenian origin.

The Ottoman State treated all existing communities and societies equally within the socio-cultural structure of the state. All of the sects that lived in Christian countries and that did not allow each other to live even though they belonged to the same religion, found the right to live in the Ottoman geography and even continued their existence in the same cities and

districts. For this reason, the practices of tolerance and justice in the Ottoman lands showed themselves as indispensable administrative practices. These practices reinforced the positive feelings of the people towards the State and this understanding ensured that the Aliye State lived for centuries as a stronger state.

In the Ottoman geography, the religious lives and places of worship of Muslim and non-Muslim societies, as well as the maintenance, repair and construction activities of these places of worship, took place in an extremely free environment and even under the protection of the state. The documents and series of notebooks in the Ottoman Archives seem to be historical witnesses and sources of the preservation and continuation of these institutions.

The status of places of worship of mosques, churches and synagogues in the Balkans and other Ottoman territories is guaranteed by laws. It is an important example that all of the approximately 3000 Ottoman documents in the 650-year-old, Fojnica Franciscan Catholic Church archive belonging to the Croats in the city of Fojnica, within the borders of Bosnia and Herzegovina, are related to the maintenance, repair and reconstruction activities of the churches in the region. The existence of this and thousands of similar documents in the archives of many churches in the Balkans should be seen as important examples of the Turkish Nation's political tolerance practices. The "Bosnian Edict", which was given by Fatih Sultan Mehmet to the Bosnian priests and guaranteed the rights of all Christians in the region, approximately 300 years before the declarations on the historical agenda as Human Rights Declarations, took its place in history as just an example of the practices of Islamic culture in the past. Hundreds of similar examples of this important example and tens of thousands of historical documents containing this subject take place in Turkish history as a civilization presentation, and the source documents are in the Ottoman Archives.

One of the important practices in the administration of the Ottoman state is the practices related to the human-society relationship. In addition to social and commercial life, the existence of practices that are not based on religion, language and ethnicity in public administration practices, which are implemented by considering merit in official state administration known as public duty, draws attention. In particular, the existence of non-Muslim Ottoman citizens working in public administration in the Edirne region, which we have discussed as the subject of this study, is also understood from the Edirne

Yearbooks. The research and analysis was completed by examining the yearbooks of the period, also known as the City Annuals and dated 1312 (Gregorian 1894) and 1316 (Gregorian 1898) in which official state records were written. It is observed as a normal practice that non-Muslim public officials identified in the Salnames, which are the subject of this research, regularly took part in the Ottoman socio-economic structure and social life and took their place in public life without any negative discrimination. It is evaluated within the framework of the documents that there was no political, social and economic discrimination in the Ottoman Empire's management understanding due to religious and cultural differences.

Giriş

Osmanlı Devleti, farklı dinlere ait inançların hayatlarını devam ettirdiği bir hoşgörü imparatorluğudur. Her dinden ve mezhepten insanların yaşadığı bu büyük devlet, birlikte yaşama kültürünün, uygulamalardaki şekli ile dünyadaki en önemli hayat mekânı olarak tarihteki yerini almıştır.

Sosyolojik bir araştırma konusu olarak din, insanlık tarihi kadar eski bir müessese olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumların din anlayışları ve algıları farklılıklar gösterdiği gibi, şahsi ve toplumsal hoşgörü de farklılıklar göstermekte ve önemini korumaktadır.

Günümüzde, toplumsal olgu olarak gerek dünyada ve gerekse ülkemizde yaşanmakta olan ve birçok olayın merkezine oturan dinsel kimliğin ve mensubiyet algılamalarının yarattığı gerilimler, medeniyetler çatışması algısını da güçlendirmiştir. Böyle bir algının önemli temel dayanaklarından birisinin dinî mensubiyetler olması (Aktay ve Köktaş, 2007) konuyu daha derinden ve geçmişte yaşanan tarihî olguları ile incelenmesi gereğini ortaya koymaktadır.

Hristiyan ülkelerinde yaşanan ve aynı dine mensup olduğu hâlde birbirlerine hayat hakkı tanımayan mezheplerin tamamı, Osmanlı coğrafyasında hayat hakkı bulmuş, hatta aynı şehirlerde ve semtlerde varlıklarını devam ettirmişlerdir. Bu sebeple, Osmanlı topraklarında, hoşgörü ve adalet uygulamaları, vazgeçilmez yönetim uygulamaları olarak da kendini göstermiştir. Bu uygulamalar, insanların devlete karşı olumlu duygularını pekiştirmiş ve bu anlayış Devlet-i Aliye'nin daha uzun bir süre yaşamasını temin etmiştir.

Osmanlı Devleti, üç kıtaya yayılan ve 30 milyon kilometre kareye ulaşan toprakları ile dünya tarihinin en önemli ve en büyük devletleri arasında

yer almış ve 623 yıllık devlet hayatı ile medeniyet dünyasına önemli birikimler bırakmıştır. Devlet yönetimi, başkanlık sisteminin ulaştığı boyut, sanat, mimarî birikim, savaş ve barış kültürü ile medeniyet dünyasına bıraktığı, insan haklarına saygı, birlikte yaşama ve hoşgörü kültürü, Osmanlı kültürünün medeniyet dünyasına katkılarının bir kısmını oluşturmaktadır. Osmanlı Arşivinde bulunan 100 milyon civarındaki belge, Osmanlı medeniyet tarihinin önemli tanıkları olarak siyasi ve soyo-ekonomik alanyazında yer almaktadır.

Türk devletlerinde hukuka uymak bir devlet geleneğiydi. Hanların ve hakanların devlet yöneticisi olarak toplumsal düzeni sağlayarak, adaletli davranmaları, bir devlet töresi olmasının ötesinde, önemli bir görev olarak kabul edilirdi. Devletin halkına adaletli davranması devlet yönetiminin ilk şartıydı (Konan, 2011).

Dinî tolerans ve dinî çoğulculuk, aynı coğrafyada bulunan insanlar içinde farklı düşünen, inanan ve yaşayan başka insanların da bulunduğunu, dolayısıyla bu farklılıklara anlayış gösterilmesi gerektiğinin bilinmesi ve uygulanması zarureti ortaya çıkarmaktadır (Kalın, 2017).

Anadoluyu merkez kabul edersek, yakın Asya'dan Arabistan yarımadasına, Afrika'dan Balkanlar'a ve Avrupa'ya, Karadeniz'den Akdeniz'e, büyük bir hükümlanlık alanında sahip olan Osmanlı Devleti, böylesine büyük ve dağınık olan coğrafyalarda, sadece yönetim alanında değil, sosyal yaşantı ve insanlık tarihinin en önemli problemi olan inanç hürriyeti ve hoşgörü alanlarındaki uygulamaları ile bu coğrafyada yaşayan, birçok farklı din, kültür ve mezhebi birlikte tutabilmiş ve yönetebilme başarısını göstermiştir. Bu sebeple çok farklı özelliklere sahip insanlar, kendi din, dil ve kültürlerini serbestçe yaşayabilmişlerdir (Sarınay, 2010).

Osmanlı dönemi ile ilgili yapılan şehir tarihi çalışmalarına bakıldığında şehir merkezindeki mahallelerin birçoğunun sadece müslümanlarla meskûn olduğu, bazı mahallelerin sakinlerini ise gayrimüslimlerin oluşturduğu bilinmekle birlikte, müslümanlarla gayrimüslimlerin bir arada yaşadıkları mahallelere de rastlanmaktadır. Yine, kırsal kesimlerde, sadece müslümanların veya gayrimüslimlerin oturduğu farklı köylerin varlığının yanında, her iki kesimin bir arada ikamet ettiği köylerin de varlığı birlikte yaşama kültürü açısından önem arz etmektedir. Bu durum, Osmanlı idaresindeki toplumlarda, her türlü medeni ilişkilerin sağlıklı bir şekilde sürdürüldüğünü göstermektedir (Göregen, 2016).

İstanbul'un fethiyle beraber, kendini en üst düzeyde gösteren ve hissettiren hoşgörü uygulamaları ile gayrimüslimler, dinî ve sosyal hayatlarını daha rahat bir şekilde sürdürmüşlerdir. Osmanlı coğrafyasında varlığını devam ettiren kiliseler ve havralar, her zaman ibadete açık ve herhangi bir baskıya maruz kalmadan hayatîyetlerini devam ettirmişlerdir.

Bir fütühat geleneği olarak, Ayasofya'nın ve aynı ismi taşıdığı için Sul-tanahmed semtinde olan Küçük Ayasofya dışında, camiye çevrilen kilise yok-tur. Sahipsiz ve terkedilmiş halde duran birkaç kilisenin daha sonraki zaman dilimlerinde camiye çevrildiği bilinmektedir.

Kadim tarihî dönemlerde, farklı inançlara saygı ve hoşgörü benimsen-yen Türklerin, başka milletlerde fazla görülmeyen bir hoşgörü anlayışına sa-hip oldukları bilinmektedir (Sarıkaya, 2010, s.145-146). Aynı geleneği, İslâm Dini'nin bir emri olarak uygulamak, Türkler için daha kolay bir uygulamayı hukukî boyuta taşımıştır.

Bulunduğu çağlarda Osmanlı Devleti'nin, din özgürlüğü açısından bü-tün dünyaya model oluşturabilecek önemli bir yerde bulunduğunu söylemek mümkündür. Osmanlı Devleti'nde din özgürlüğünün teorik kaynağını, Kur'an'ın, Ehli Kitab'ı tanıması bakış açısından almaktadır. "*Dinde zorlama yoktur.*" ayeti bu çizginin ve uygulamaların kaynağını teşkil etmektedir. Bu sebeple, Osmanlı Devleti, topraklarında yaşayan farklı toplumlara ve farklı cemaatlere günümüzde de kabul gören, istedikleri inancı serbestçe seçme ey-lemlerinde bulunabilme ve inançları doğrultusunda öğretim ve eğitim yapabi-lme, yani eğitim ve sosyal birlik oluşturabilme hakkı vermiştir (Başaran, 2019). Müslümanlara tanınan, eğitim ve öğretim kurumu açma haklarının, azınlıklara da benzer şekillerde tanındığı bilinmektedir (Eren, 2017).

Osmanlı Devlet hukukunda Müslüman olmayan zımmîler ve diğer din mensupları da Allah'ın bir emaneti olarak görülmüştür. Bugünkü anlamda, din ve vicdan özgürlüğü olarak ifade edilen temel insan haklarına riayet etmek aynı zamanda bir dini vecibe olarak görülmektedir. İnanç, ibadet, ırz, can, na-mus ve mal emniyeti olarak sıralanabilecek bu tür temel haklar, Osmanlı hu-kukunda, tam anlamıyla emniyet altına alınmıştır. Bu hukuki yapıyı kuran ve hassasiyetle uygulayan Osmanlılar, Müslüman olmayan halkların bir sığınağı ve kurtuluş ümidi olmuş ve varlıklarını muhafaza edebilmişlerdir (Karaman 2018).

Osmanlı Arşivi, gayrimüslim vatandaşlarının ve kiliselerinin haklarını

koruyan on binlerce belgeyi barındırmaktadır. Bu belgeler sadece Osmanlı Arşivinde bulunmamakta, bir kısmı da kilise arşivlerinde yer almaktadır. Kilise arşivleri incelendiğinde, özellikle Osmanlı Türkçesi karakterli belgelerin, mevcut kiliselerin bakımı, onarımı ve korunması ile ilgili olduğu görülecektir. Mesela 1999 yılında inceleme ve çalışma yaptığımız, Bosna Hersek sınırları içerisinde bulunan Fojnica şehrindeki, Hırvatlara ait 650 yıllık, Fransesken Katolik Kilisesi arşivinde, 3000 civarında Osmanlı Türkçesi ile yazılmış belge bulunmaktadır. Bu belgelerin tamamının, içerik olarak bölgedeki kiliselerin bakım, onarımı ve yeniden inşa faaliyetleri ile ilgili olduğu ve ayrıca gayrimüslim tebaanın haklarının korunduğu konular ile ilgili yazışmalar olduğu görülmektedir. Belgeler, Fatih Sultan Mehmet döneminden başlayıp 19. yüzyılın sonlarına kadarki zamanı ihtiva etmektedir. Bu belgelerin tamamı araştırmacı tarafından görülmüş ve incelenmiştir.

Osmanlı Devleti'nin erken dönemine ait insan hakları ve ibadet hürriyetinin sistemli şekilde ilk uygulamalarından birisi olarak karşımıza çıkan ve Fatih Sultan Mehmet'e ait Bosna Fermanı, bir anayasal hak olarak gayrimüslim haklarını garanti altına alan en önemli fermanlardan birisi olarak bilinmektedir (Ek 1). Bu ferman, Balkanlarda "Ahname, Ahidname" veya "Fatih'in Fermanı" olarak bilinmektedir. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nden yaklaşık 325 yıl önce verilmiş olan ve bu beyannamenin içeriğinden daha önemli cümleleri ihtiva eden fermana (Fatih Sultan Mehmed, 1463) İnsan hak ve hürriyetleri ile ilgili şu önemli vurgular yapılmaktadır (Tahrîren fi 28 Mayıs / [4 Nisan 1478]):

"Ben ki Sultân Mehmed Hân'im, cümle avâm u havâssa ma'lûm ola ki

İşbu dârendegân-ı fermân-ı hümâyûn Bosna ruhbânlarına mezîd-i inâyetim zuhûra gelüp buyurdum ki:

Mezbûrlara ve kiliselerine kimesne mâni ve müzâhım olmayup ihtiyâtsiz memleketimde duralar ve kaçup gidenler dahi emnü emân olalar. Gelüp bizim hâssa memleketimizde havfsız sâkin olup kiliselerinde mütemekkin olalar ve yüce hazretimden ve vezîrlerimden ve kullarımdan ve reyalarımıdan memleketim halkından kimesne mezbûrlara dahl ve taarruz etmeyüp incitmeyeler. Kendülerine ve cânlarına ve mâllarına ve kiliselerine ve dahi yabandan hâssa memleketimize adam gelürler ise yemîn-i mugallaza ederim ki, yeri ve göğü yaradan Perverdigâr hakkı için ve Yedi Mushaf hakkı için ve ulu Peygamberimiz hakkı için ve yüz yirmi dört bin peygamberler hakkı için ve kuşandığım kılıç [hakkı] için bu yazılanlara hiçbir ferd

muhâlefet eylemeye, mâdem ki benim hizmetime ve emrime muîf ve münkad olalar. Şöyle bilesiz.”

Yine aynı döneme ait olan ve Fatih Sultan Mehmet’in Kudüs Fermanı (Ek 2), diğler kutsal dinlerin mekâmı ve merkezi durumunda olan Kudüs ve civarındaki Beytüllahim Kilisesi ve Kamame Kilisesi ile alâkalıdır. Bu Fermada, Hz. Ömer döneminden bugüne kadar gelen hak ve imtiyazların tamamının, Kudüs Rum Patriğî Atnasyos ve diğler ruhbanlara verildiğini görmekteyiz. Fatih Sultan Mehmed’in Kudüs ruhbanlarının dinî hayatlarını serbestçe sürdürebilmeleri hakkındaki fermanının metni ise şu şekildedir (BOA, K. D. 8/6, Sene 862 / [29 Eylül 1458]):

“Be- Makam-ı Konstantiniyye:

Fâtih Sultân Mehmed Hân hazretlerinin hatt-ı hümayûnlarıyla muanven ihsân buyurdıkları emr-i âlîşândır.

Mücebince amel oluna. Her kim hatt-ı hümayûn-ı saâdet-makrûnu feshederse Allâh’ın la’netine uğrasın.

Sebeb-i tahrîr-i tevkî’-i refî’-i hümayûn-ı vâcibü’t-tastîr, yarlığ-ı belîğ-ı hümayûn ensarallâhu Teâlâ ilâ-yevmi yüb’asûn oldur ki

Bâ-iznillâhi Teâlâ hazret-i Resûl hürmetiyle makâm-ı Kostantiniyye feth u fütûh oldukda etrâf u eknâf olan şâhlar ve krallar Âsitâne-i Saâdetime elçiler gelüp feth u fütûhu arz edüp bu defa Kudüs-i Şerîfde olan Rumların Patriki Atnasyos nâm râhib ruhbanlarıyla gelüp Âsitâne-i Saâdetime yüz sürüp ve Hazret-i Resûl-i Ekrem hazretlerinin sallallâhu aleyhi ve sellem hazretlerinin mübârek eliyle ve pençesiyle imzâlî olan hatt-ı hümayûnları ve Hazret-i Ömer bin Hattâb hazretlerinin radyallâhu Teâlâ anı verilen hatt-ı Kûfî ile selâtîn-ı mâziyyeden hatt-ı hümayûnları ibrâz edüp ve ricâ eyledi "Ol minvâl üzre Kudüs-i Şerîf içeri ve taşrasında namâzları ve ziyâretleri ke’l-evvel Hazret-i Resûl-i Ekrem sallallâhu aleyhi ve sellem hazretlerinin ve Hazret-i Ömer radyallâhu anı hazretlerinin ve selâtîn-ı mâziyyeden sadaka ve ihsân olunan hatt-ı hümayûnları mücebince zabt ve tasarruf eyleyeler. İmdi kadîmden fermân ve sadaka olan üzre içerü olan Kamâme ile cemî’ namâzgâhları ve ziyâretleriyle ve Gürcü manastırı olan Mar Yakûb ve Kudüs-i Şerîf taşrasında olan manastırlar ve kiliseler ve Hazret-i İsa aleyhisselâm hazretlerinin doğduğı Beytüllahm Kilisâ-yı Kebîri ve mağara ve kilisada olan üç kapu müftâhlarıyla şimâl ve kible ve garbî tarafından içinde olan cemî’ millet-i Nasrânî Kudüs-i Şerîf patrikleri yamakları bu vakf olan eşyâları bâc u harâcdan ve kâfirlerden ve sâvir tekâlîf-i örfiyyeden kadîmden sadaka ve ihsân ve fermân olunan üzre küllisinden muâf ve müsellemler için ricâ eyledikleri ecilden imdi kadîmden Hazret-i Resûl-i Ekrem sallallâhu aleyhi ve sellem hazretlerinin ve Hazret-i Ömer radyallâhu anı hazretlerinin ve

selâtîn-i mâziyyeden sadaka ve ihsân ve fermân olunan hatt-ı hümâyûnları mücebince cenâb-ı celâletim dahı sadaka ve ihsân ve fermân-ı âlîşânım olmuştur. Tasarrufumda ve hükmümde olan memleketler eğer deryâdan ve karadan hâkimül'l-vakt olanlar Kudüs-i Şerîf patriki ve ruhbânları mezbûrlara himâyet ve sıyânet ve âhardan kimesne rencide eylemeyeler ve eğer Hazret-i Resûl-i Ekrem sallallâhu aleyhi ve sellem hazretleri sadaka ve ihsân olunan mübârek pençesiyle imzâlı hattı ve Hazret-i Ömer radiyallâhu anh hazretlerinin verdiği Kûfî ile hattı ve selâtîn-i mâziyyeden sadaka ve ihsân olunan hatt-ı hümâyûnları ve hâlâ sadaka ve ihsân olunan hatt-ı hümâyûn-ı sa'âdet-makrûn ve fermân-ı âlîşânı eğer bundan sonra gelen halîfeler ve vüzerâ-yı ızâmîlardan ve ulemâdan ve ehl-i örfden ve kapum kulları ve sâyir ümmet-i Muhammed'den akçe için veyâhûd hâtır için feshine murâd ederlerse Allâh'ın ve Hazret-i Rasûl'ün hışmına uğrasın. Şöyle bileler; alâmet-i şerîfe i'timâd ve inkıyâd kılalar. Tahrîren fî evâsıt-ı şehr-i Şevvâlî'l-mükerrerem sene isnâ sittîne ve semâne mie."

Osmanlı Devleti yönetiminde uygulanan inanç hürriyeti ile ilgili çok sayıda örnek belgeler içerisinde, şüphesiz en dikkat çeken belgelerden birisi, İslimye sancağında inşa edilmekte olan kilise için istenen maddi yardımı ile ilgilidir (Ek 3). Bu belgede, İslimye sancağına bağlı Bergos kasabasında halk tarafından inşa edilmekte olan Rum kilisesinin tamamlanmasına, ahalinin gücünün yetmemesi üzerine devlet yönetimine başvurulmuştur. Osmanlı yönetiminin, din-devlet ilişkilerini ortaya koyması ve bir din devleti görünümünde olan Osmanlı hukuk sisteminin laik bir uygulama ile aldığı kararlar, kilise inşaatının tamamlanması için gereken maddi yardımın yapılmasını sağlamıştır. Bu uygulama, Osmanlı Devleti'nin dinlere ve toplumlara karşı barış ve hoşgörü belgesi olarak arşivlerde yerini almıştır. Belgenin metni şu şekildedir (BOA, İ. H. 14039, Fî 28-29 Muharrem sene [12]86 / [10-11 Mayıs 1869]):

"Atûfetlü efendim hazretleri

İslimye sancağı dâhilinde Bergos kasabasında ahâlî tarafından inşa olunmakda olan Rum kilisesinin ikmâline muktedir olamadıklarından isti'tâfi şâmil tanzîm kılınan arzuhâl-i umûmî ile Ahyolu metropolidinin arızasının gönderildiğine dâir Edirne Vilâyeti Vâlî Kâim-i makâmlı-ğının tahrîrâtı leffen arz u takdîm kılındı. Ahâlî-i merkûmenin fakr-ı hâlleri cihetiyle haklarında eser-i âtîfet-i celîle olmak üzere kendilerine beş bin kuruş atıyye-i seniyye ihsân buyurulması hakkında her ne vec-hile emr ü fermân-ı hazret-i pâdişâhî müteallik ve şeref-sudûr buyurulur ise ona göre hareket olunacağı beyânıyla tezkire-i senâverî terkîm kılındı efendim.

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki

Esâbi '-pîrâ-yı ta 'zîm olan işbu tezkire-i sâmiye-i âsafâneleriyle zikir olunan tahrîrât manzûr-ı maâlî-nüşûr-ı hazret-i şehriyârî buyurulmuş ve ber-mûceb-i istîzân ahâlî-i merkûmeye ol mikdâr atıyye-i seniyye i 'tâsı müteallık ve şeref-sudûr buyrulan emr ü irâde-i seniyye-i hazret-i şehinşâhî mantûk-ı münîfinden olarak mezkûr tahrîrât yine savb-ı sâmi-i Sadâret-penâhîlerine iâde kılınmış olmağla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir."

Bu uygulama ile Osmanlı sosyo-ekonomik yapısındaki Ömer Lütfü Barkan'ın tartıştığı, Osmanlı Devleti'nin hukukî yapısının, şer'î mi yoksa örfî mi içeriğinin, aslında farklı bir boyutta da tartışılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Osmanlı hukuk sisteminin, dinlere saygılı yaklaşımının, dinlere eşit mesafede olma manasında da kullanılan laiklik uygulamaları ile örtüştüğünü göstermektedir.

Osmanlı Devleti'nin dinî inançlara uyguladığı hoşgörünün, maddi ve manevi boyutuyla her asırda uygulandığı görülmektedir. Bu uygulamaların sosyolojik boyutta, Hristiyan ve Musevî toplumlar üzerindeki etkisi önemli boyuttadır. Gayrimüslim ahalinin bu memnuniyeti, toplumlarının önde gelen kanaat önderlerine de yansımış ve dinî temsilcileri olan patrik, metropolit ve piskoposlarının, padişaha teşekkür mektupları yazmalarına sebep olmuştur. Bu teşekkür mektuplarından iki tanesine yer vermek, Türk kültür ve medeniyet olgusu açısından büyük önem arz etmektedir. Bunlardan birisi, Sultan Abdülmecid'in saltanatının başından bu yana, Rum cemaatine verdiği imtiyazların yürürlükte olduğuna dair fermanına, patrikhanenin teşekkür mektubu (Ek 4) belgesinin tam metni şu şekildedir (BOA, İ. H. 4835-1, Fî 7 N. sene [1]269 / [17 Haziran 1853]):

"Atebe-i ulyâ-yı adâlet-ünvân ve südde-i seniyye-i merhamet-nişân lâ-zâlet mahfûzan ilâ-inkırâzı'd-deverân türâbına İstanbul ve Kudüs-i Şerîf Rum patrikleri ve tabaka-i ülâ metropolitân ve rehâbîn ve tabaka-i avâmdan mütehayyizân-ı millet ve ruesâ-yı esnâf-ı raiyyet kullarının alâ-tarîki'l-mahzar arzuhâl-i rikkiyyet-iştîmâlleridir ki

Veliyy-i ni 'met-i bî-minnetimiz Devlet-i Aliyye-i ebediyyetü'd-devâm ve saltanat-ı seniyye-i sermediyyetü'l-kıyâmın sıdk-ı raiyyet ve ubûdiyyeti şerefiyle müftehîr ve mübâhî olan millet-i hakîrânemiz hakkına eslâf-ı mülûk ve selâtîn-ı ızâm hazerâtı câniblerinden inâyet ve ihsân ve ale'l-husûs şevket-meâb, adâlet-nisâb pâdişâhımız ve veliyy-i ni 'metimiz efendimiz bâlâ-yı taht-ı saltanat-ı irsiyye-i seniyyelerinden pertev-pâş-ı adl ü dâd buyurdıkları târîhden berü takrîr ve ibkâsına müsâade-i seniyye buyurmuş oldukları şerâit-ı mahsûsa ve imtiyâzât-ı rûhâniyye ve müsâadât-ı seniyyenin te 'yîd ve te 'kidiyle bazı tekâsül ve ihmâlden dolayı zuhûra gelen sû-i isti 'mâlâtın def'u izâlesi ve Memâlik-i

Mahrûse-i Şâhâne'de kâin kilise ve manastır ve onlara merbût arâzî ve emlâk ve mevâkı '-ı sâire-i mezhebiyyemizin ve ibâdetgâhlarımıza mah-sûs muâfiyyât ve hukûkun ve'l-hâsıl patrikü'l-vakt kullarına ve metro-polit ve piskoposlara şerâit-ı kadîmelerini mutazammun berâtlarında münderic imtiyâzât ve müsâadâtın her vakitte halelden vikâyesi ve tamâmen ve hakîkaten icrâ kılınmış mezâmîn-i celile-i hayât-efzâsını hâvî olarak bu defa patrikimiz kullarına hitâben şeref-sünûh ve sudûr buyrulan bâlâsı mübârek ve meymûn hatt-ı hümayûn-ı şevket-makrûn ile muanven ve mehâbet-efzûn fermân-ı âlişân Patrikhâne-i fakîrâne-mizde akd-i meclis-i umûmî ile Dersââdet'de bulunan metropolitân ve ruesâ-yı millet ve esnâfbaşuları kullarının muvâcehelerinde feth ve kırâet olundukda meclis-i mezkûrda hâzır bulunan zîrde mümz'l-imzâ asdıkâ-i tebaa kulları şâd-merg derecesinde musavver-i ferhat ve mes-serret-i bî-gâye ve muztarr-ı memnûniyyet ve şükranîyyet-i mâ-lâ-ni-hâye olup mahzâ hayran li'l-âlemîn pîrâye-bahş-ı evreng-i selâtîn ve adimü'l-emsâl nice füyûzât ve kemâlât-ı câmiyyeteynle hayret-fermâ-yı mülkdârân-ı zamân u zemîn olan şevketlü, kudretlü, âmme-i cihâniyâna merhametlü pâdişâh-ı mahmûdü'l-fi'âl, veliyyü'n-ni'am-ı âlem ve veliyy-i ni'metimiz efendimiz hazretlerinin şîme-i kerîme-i rahîmâneleri âsâr-ı celile-i şâhânesinden olarak beyne'l-mileli's-sâire bâdî-i mübâhât ve mahsûdiyyet olmak üzere hâssaten millet-i nâçizâne-miz hakkına ihsân buyrulan inâyât ve imtiyâzât ve müsâadât-ı mülûkânededen birinin kâlen ve hâlen edâ-yı hakk-ı teşekkürü hâric ez-dâire-i imkân ve âmme-i reâyâ ve berâyânın yed-i müeyyed-i hazret-i tâcdârîye vedîa-i Cenâb-ı Bârî olan ferâğ-ı bâl ve hâlleri tamâmî-i mahfûziyyeti cehitiyle sâye-i ma'delet-vâye-i saltanat-ı seniyye'de her vechile emn ü emânları ve râhat ve itmînânları kemâlde olduğu ma'lûm-ı âlemiyân olduğuna binâen millet-i fakîrânemiz hemân devlet-i kavî-şevket'in ez-dil ü cân devâm-ı raiyyet ve itâati merkezinde ile'l-ân pâ-ber-câ-yı sebât ü metânet ve uğur-ı meyâmin-mevfûr-ı hazret-i kîtî-sitânide âhır-i katret-i hûnuna varınca fedâ-yı cân ü cenân husûsâtını dînen ve kânûnen akdem-i ferâiz-i zimmetinden ittihâz edüp leyl ü nehâr evlâd ü iyâliyle ser-bürehne ve eşk-rîzân olarak mübârek ve mes'ûd vücûd-ı âlem-sûd-i hazret-i şehriyârî mede'd-dühûr ve'l-a'sâr bi's-sihha erike-i saltanat-ı ebed-karârda zıyâ-pâş u tâb-dâr ve bu kadar ni'am-ı celîlenin isticlâbına vâsita olan evliyâ-yı umûr ha-zerâtı mazhariyyet-i mehâsin-i enzâr ve teveccühât-ı şâhâne bidâ'a-i girân-mâyesiyle memdûdü'l-iftihâr olmak ed'îye-i hayriyyesi dergâh-ı ulûhiyyet-penâh-ı Cenâb-ı Rabbü'l-âlemîn'e ref' ve takdîme ibtidâr olunduğu muhât-ı ilm-i âlî-i rahîmâneleri ve manzûr-ı ayn-ı dür-bîn-i hakîmâneleri buyuruldukda kemâl-i şükranîyyet ve galebe-i meserret-i âcizânemizi ve temenniyât-ı hâlisâ-i fakîrânemizi hâk-i atebe-i ulyâ-yı gerdûn-rûtbe-i zillullâhîye arz ve takdîme telattuf ve ihsân buyurulmak istid'âsına mücâseret kılındı. Ol bâbda emr ü fermân hazret-i men le-hü'l-emrindir.

(Patrik, metropolit ve piskoposların mühürleri)."

Bir başka örnekte, yine benzer bir belgeye rastlamamız, Osmanlı Devlet yönetiminde, inanç hürriyetinin bir devlet politikası olduğunu teyit etmektedir. Bu belgede, Sultan II Mehmet döneminde, Rumların istekleri üzerine, boş bulunan İstanbul Ortodoks Kilisesi Reisliği'ne Gennadius'un tayin edilmesi ve kendisinin taltif edilerek himaye edilmesi, Osmanlı yönetimi için genel bir uygulama olarak görünmektedir. Ona verilen fermanında, eski usul ve merasimlerin icrası uygun görülmüş, kendisine ve patrikhaneye imtiyazlar tanınmıştır. Bu fermanında, kiliselerin camiye tahvil edilemeyeceği ve manastırlara doku-nulmayacağı taahhüt edilmiştir (Turan, 1969). Osmanlı Arşivi, bu düşünceleri destekleyen ve doğrulayan binlerce belgeye sahiptir. Mesela, 1853 yılında Bosna'da, dokuz adet kilise inşasına izin verilmesi sebebiyle Sırpça yazılan teşekkür mektubunda (Ek 5), şu ifadeler yer almıştır: *“Hangi dinden olursa olsun bütün halk size dua etmektedir. Bosna'da yaşayan Katolikler sizin dokuz adet kilise inşasına izin verdiğiniz ferman kendilerine ulaştığında, göz yaşları içinde size dualar etmişlerdir.”* (BOA, İ.H. 480).

Milâdî 1887 yılına ait bir fermanında ise, altı çizilen ve teyit edilen inanç hürriyetine dair haklar, yine devlet politikasının devam ettiğini göstermesi açısından oldukça önem arz etmektedir. Bu belge, malûlen istifa eden Rum Patriği Yovakim Efendi'nin yerine, Râhib Deponsiyos Efendi'nin tâyin edilmesine dâir berattır. Bu beratta şu hususlar vurgulanmaktadır (BOA, M.F. 783):

- Göreve atanan patrik, kendi isteği, devlete ihanet ve ölüm dışında görevinden alınmayacaktır.
- Rum patriği ve cemaat metropolitleri ibadetlerini tam bir serbestiyet içinde yapacaklardır.
- Kiliselerde, devletin memur ve askerleri, teftiş adı altında baskı kurmayacaklardır.
- Evlilik ve boşanma haklarına, dinî yetkililer dışında kimse tarafından müdahalede bulunulmayacaktır.
- Afroz yetkilerine mahallî kadılar karışmayacaklardır.
- Müslümanlık zorla teklif edilmeyecektir.
- Kiliselerin emlak ve akarlarına müdahale edilmeyecektir.
- Kiliseye yapılan aynî bağışlardan gümrük vergisi alınmayacaktır.
- Varissiz ölen din görevlilerinin malları, hazine için alıkonulmayacaktır.
- Patrik görevini tam bir serbestlik içinde yapacaktır.

Yukarıda belgeler ile örnekleri verilen Osmanlı Devleti yönetimindeki inanç hürriyetini ortaya koyan bu belgelere ilave olarak binlerce belge

referansı vermek mümkündür. Osmanlı arşivinde bulunan ve her biri ünik eser niteliğinde olan, dönemin orijinal belgeleri dışında, yurtdışı ve yurtiçinde bulunan kilise arşivleri, bu içerikteki belgeler ile doludur.

Edirne’de Görev Yapan Gayrimüslimler

Osmanlı Devlet yönetimi uygulamalarında, örneklerini verdiğimiz belgelere ilave olarak Edirne’de yaşayan ve tamamen özgür bir ortamda günlük hayatlarını devam ettiren gayrimüslim toplumlari, serbest meslek, ticari hayat ve kamu görevlerinde hiçbir engellemeye maruz kalmadan yaşadıkları görülmektedir. Özellikle kamusal alanlarda tesbit ettiğimiz ve bu çalışmalarda başvurduğunuz şehir yıllıkları olarak bilinen salnameler, önemli bilgiler içermektedir. Hicrî 1312 ve 1316 tarihli salname örnekleri bu kapsamda incelenmiştir.

Tablo 1. Hicrî 1312 Tarihli Edirne Salnamesi’ne Göre Devlet ve Diğer Kurumlarda Görev Yapan Gayrimüslimler (s.51-77)

Görev Yeri	Görevliler
Matbaa-i Vilayet	Mütercim: Polidi Efendi Türkçe Mürettib Muavini: Yako Efendi Rumca Mürettib: Kostandi Efendi Rumca: Mürettib Muavini: Yanko Efendi Litografya Memuru: Kostaki Efendi Makine Memuru: Yakvaki Efendi Makine Memuru Muavini: Yorgi Efendi
Muhasebe Kalemî	Refîkî Sani Avadis Efendi Memurini Mütferrika Sergiz Nacak Efendi Haim Efendi
Muhasebe Dairesi	Muhasebeci: Victor Kijer Efendi Muhasebeci Refîkî: Pascalidi Efendi Türkçe Kâtip: Dikran Efendi Sandık Emîni: Danon Efendi
Ziraat Dairesi	Fransızca İkinci Kâtibi: İshak Rodik Efendi
Ambar Dairesi	Ambar Memuru: Mösyo Jolin Muhasebeci: Mösyo Rov
Sarfiyat Dairesi	Müdür: Mösyo Viktor Marin Muhasebe: Ropen (Roben) Efendi Satış Memur: Gotovski Efendi
Mektebi İdadi-i Mülki	Heyet İdaresi (Heyet-i İdare) Müdürü Sani: Grikor Efendi
Heyet-i Tedrisiye	Makine Kimya Müsellesat, Kozmografya Muallimi: Krikor Efendi Bulgarcı Muallimi: Agop Efendi Rumca Muallimi: Vafyadı Efendi
Musevî Cemmatine Mensup Zükur Mektebi	813 öğrencisi olan bu okulun 26 Türkçe; Fransızca ve İbranicce öğretmeni ve yönetici kadrosu içerisinde 3 tane olan Türkçe öğretmeninden sadece 1 tanesi müslümandır. O da Ömer Efendi’dir.
Musevî Cemaati Zükur Mektebi	180 öğrencisi olan bir başka Musevî Cemaati Zükur Mektebinde Türkçe muallimi olarak Ragıp Bek ve Türkçe Muavini olarak Rasim Efendi görev yapmaktadır.
Musevî Cemaati’ne mensup İttihad-ı İsrailiyet Zükur Mektebi	265 öğrencisi olan bu okulun sadece 3 Türkçe öğretmeninden iki tanesi olan Ragıp ve Abbas Efendi Türk’tür.

Musevî Cemaati'ne mensup İttihad-ı İsrailiyet İnas Mektebi	480 talebesi vardır. Bu okulda hiç Türk ve Müslüman öğretmen bulunmamaktadır.
Bulgar Ortodoks Cemaati Zükur Mektebi	Toplam 327 öğrencisi vardır. Lisân-ı Osmanî Muallimi: Rıza Bey Bulgarca Muallimi: Raif Efendi
Bulgar İnas Mektebi	319 öğrencisi vardır. Türk ve müslüman öğretmeni bulunmamaktadır.
Edirne Bulgar Katolik Mektebi Hususisi	Toplam 226 öğrencisi vardır. Türk olarak sadece musiki hocası mak-sut efendi vardır.
Sorde Şarite İnas Mektebi Hususisi	Toplam 67 öğrencisi vardır. Türk öğretmen yoktur.
Edirne'de Bulunan Düveli Ecnebiye Konsoloshaneleri	Rusya Devleti Konsolosluğu Avusturya-Macaristan Konsolatosu Yunan Konsolatosu Fransa Konsolatosu Belçika Konsolatosu
Edirne'de Bulunan Düveli Ecnebiye Konsoloshaneleri	Rusya Devleti Konsolosluğu Avusturya-Macaristan Konsolatosu Yunan Konsolatosu Fransa Konsolatosu Belçika Konsolatosu

Tablo 2. Hicrî 1316 Tarihli Edirne Salnamesi'ne Göre Resmî Kurumlarda Görev Yapan Gayrimüslimler (s.65-69)

Görev Yeri	Görevli
Polis İdaresi	Mevki Memurları: Komser-i Salis ve Yorgaki Efendi
Daire-i Belediye	10 azadan 6 tanesi Gayrimüslim olup isimleri aşağıdadır: Aza: Todoraki Pirajkidi Efendi Aza: Rupen İstefan Efendi Aza: Nikolaki Mavridi Efendi Aza: Binaroya Efendi Aza: Yinako Oramidi Ağa Aza: Ligoraki Ağa Tabib: Hacı Atale Efendi Mimar: Vasil Ağa
Gureba Hastanesi	Eczacı: Petro Efendi Eczacı Muavini: Todor Efendi Operatör: Hacıyan Efendi Cerrah: Vahan Efendi İmam: Muhammed Efendi Papaz: Lefter Efendi
Duyunu Umumiye-i Osmaniye Varidat-ı Muhassasa İdaresi	Mısır ve Tuz Katibi: Hayim Efendi
Muhasebe Dairesi	Muhasebeci: Zarbafi Emireyan Efendi Muhasebeci Yardımcısı: Paskalidi Efendi Sandık Emni: Danon Efendi
Ziraat Dairesi	Müdür: Livas Efendi Fransızca Katip: İsak Efendi
Muhakemat ve Tahrirat Kalemi	Dava Vekili: Minolaki Efendi
Anbar Dairesi	Anbar Memuru: Mösyö Jölden Katip: Gabrail Davran Efendi Muhasebe Memuru: Mösyö Mosayin Efendi Katip: Mösyö Morıç
Sarfıyat Dairesi	Müdür: Mösyö Viktor Balin Satış Memuru: Mösyö Alkifyadi Muhasebeci: Ropen Efendi

Muayene Dairesi	Ser Muayeneci: Dimitraki Efendi Üçüncü Muayeneci: Nikolaki Efendi İkinci Muayeneci: Yanko Haroplo Efendi Kâtip: İstavri Efendi
Muhafaza Dairesi	Müdür: Yako Efendi
Edirne Bank-ı Osmani Şubesi	Direktör: Mösyö Z.B. Kroziye Direktör-ı Sani: Mösyö Anton Vernaçe Tahrirat-ı Ecnebiyye Memuru: Mösyö Ernest Şinel Muhasebeci: Mösyö Redolf Boceti Muhasebeci Muavini: Mösyö Maksod Yagoyan Tahrirat-ı Ecnebiyye Muavini: Mösyö Oskar Şimideg Tahrirat-ı Resmîye Kâtibi: Mösyö Papadaki Sandık Emîni: Mösyö Somaş Aboy Sandık Emîni Muavini: Mösyö Ardaşiş Esmeryan
Rüesa-yı Ruhaniye	Rum Metropolidi: Kirlos Efendi Ermeni Murahhasa Vekili: Begos Efendi Hahambaşı Vekili: Avram Efendi Bulgar Cemaat Reisi: Sofroniyos Efendi Bulgar Katolik Piskoposu: Mihailo Petkof Efendi
Mekteb-i İdadî-i Mülki	Heyet İdaresi: Müdür: Müfit Bey Müdür Yardımcısı: Kirkor Efendi

Osmanlı Devleti yönetimi, topraklarında yaşayan vatandaşlarının inançlarına saygı gösteren bir devlet anlayışını, uygulamalarla göstermiş bir devlettir. Bu saygı gereği Osmanlı coğrafyasında her dine mensup insanlar ve bu insanların ibadethanelerini görebilmek olağan bir durumdur. Müslümanların dışında kalan gayrimüslim toplum, hayatın içinde ve her safhasında yer almış ve devletin her kesiminde görev yapabilmıştır. Mesela, fazlasıyla istismar edildiği için, Ermeni nüfusundan örnek verecek olursak, Osmanlı yönetiminde, 29 paşa, 22 bakan, 33 milletvekili, 7 büyükelçi, 11 başkonsolos vs. olmak üzere pek çok Ermeni'nin yüksek görevlerde bulunduğu (Halaçoğlu, 2008) görülecektir. Osmanlı arşivinde bulunan bir başka belgede, kaymakam tayin edilecek bir gayrimüslim Osmanlı vatandaşı için "*Hristiyan memurların mahrumiyetleri, gayri caiz olmasıyla, münasip olan yerlere, sabıkı gibi ve mu'temed olanlarının tayin ve intihabda beis olmayacağı*" (BOA, DH, MKT, 795 / 4. Belge No-2) ifade edilmektedir.

Osmanlı Devleti'nin, sosyo-kültürel yapı içerisinde, mevcut bulunan bütün cemaat ve cemiyetlere eşit muamelede bulunduğu, mevcut belgelerden ve son dönem Edirne ile ilgili salnamelerden de anlaşılmaktadır. Devletin, "*Uzun yıllar boyunca, birbirinden farklı dinden ve kökenden unsurları bir arada ve barış içinde tutma başarısını gösterdiği bilinmektedir. Bu başarının büyüklüğü, bir türlü sona erdirilemeyen etnik ve dinsel çatışmaların dünya barışını tehdit ettiği günümüzde, artık daha iyi anlaşılmalıdır.*" (BOA, DH, MKT, 4-2). Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren idaresi altına aldığı

milletleri ve devletleri, adil ve hoşgörülü bir biçimde yönettiği, Devletin teb'ası olan bütün unsurların, sağlanan imkanlardan yararlandıkları (Yıldırım, 1995) görülmektedir.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nde, Edirne'nin çok anlamlı bir yeri vardır. Devlete başkent olmuş bu önemli vilayetin, medeniyete mal olmuş yol gösterici muazzam eserleri, bu vilayetin önemini arttırmaktadır. Dünyanın en önemli dinî yapılarının olduğu bu şehirde, gayrimüslim ibadetgâhlarının bulunması, hoşgörü adına, bütün dünyaya önemli mesajlar vermektedir.

Türk milleti, dünya tarihinin en eski ve en köklü milletlerinden birisidir. Bu tarihî derinlik Türk milletine büyük bir tecrübe, geniş bir kültür kazandırmış ve medeniyet dünyasında çok büyük eserler vermesini sağlamıştır. Bir milletin ve bir devletin binlerce yıl varlığını devam ettirmesi tesadüflere bağlanamaz. Binlerce yıl var olabilmek, iddialı olabilmek, dünya tarihine ve medeniyetine yön verebilmek için çok zengin bir kültüre sahip olmak gerekir. Orta Asya'dan Avrupa'nın derinliklerine kadar uzanmak ve varlığını devam ettirmek bir millet için büyük bir güç ve medeniyet göstergesi sayılmalıdır. Türk milleti, dünya hukuk sisteminde, sosyal, siyasî ve askerî sisteminde, kendi millî kültürüne ait ürettiği ürettikleri ile dünya tarihindeki önemli yerini almıştır.

Hukuk sistemi bir devletin ve milletin kalıcı olabilmesi, büyümesi ve o büyüklüğünü devam ettirebilmesi için en önemli olgulardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Orhun abidelerinde taşlara kazınan Bilge Kağan düsturları ve öğretileri Türk milletine ait genel kültür hukuk ve medeniyet göstergesi olarak görülmelidir. Türk aile yapısı hakkında ve devlet yapısı hakkında çok önemli bilgiler ve çok önemli maddeler içeren kitabeler bugün sadece Türk milletinin değil dünya tarihinin ve insanlığın ortak mirası olarak görülmektedir. Hak, hukuk ve adalet prensiplerinin, devleti yöneten devlet başkanının buyruğuyla millete ilan edilmesi ve bunun taşlara kazanarak kalıcı hâle getirilmesi, Türk milletinin medeniyet dünyasındaki varlığının tesadüflerle olmadığı ve haklı gerekçelerle varlığını devam ettirdiğinin en büyük delilidir.

Hukuk ve hukuk alanındaki medeniyet göstergesi geleneği, geçmiş dönemlerden günümüze kadar devam etmiştir. Göktürklerden, Selçuklular dönemine, Beylikler döneminden, Osmanlı Devleti dönemine, hukuk sistemi, töre, devlet ve millet anlayışında çok önemli bir yer tutmuştur. Fatih Sultan Mehmet'in kanunnâmeleri daha sonra Kanûni Sultan Süleyman'ın bütün dünyada

“Kanûni” lakâbı ile tanınması, kanunlara riayet etmesi, kanunsuz iş yapmaması geleneğinden kalma bir lakâp olarak dünya tarihine geçmiştir. Geçmiş tarihlerimizde ve bize ait olan tarihî geleneklerimizde, kanunnâmelerin önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Bu kanunnâmelerde sadece Türk insanının hukuku değil, gayrimüslim toplumların da hukuktaki yeri belirlenmiştir. Türk kültüründe, farklı dinlere ve kültürlere toleranslı davranmak ve hoş görmek, binlerce yıllık bir geleneğin ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Günümüzde, dünyanın en zengin arşivi olarak kabul edilen Osmanlı arşivi 100 milyon belgesi ile sadece Osmanlı'nın, sadece Türk milletinin değil dünya hukuk tarihinin ve insanlığının da ortak mirası olarak görülmelidir. Çünkü 100 milyon belgenin varlığı, sosyal, siyasî, ekonomik ve hukukî metinleri ile milyonlarca insanın ve barındırdığı farklı millet ve toplumlar ile günümüzde, 50 civarında devletin tek kaynağı konumundadır. Osmanlı arşivinde bulunan ve sayısal olarak 5.000 adet üzerinde olan Ahkâm defterleri, içerik itibarıyla dünyanın en geniş hukuk meselelerinin külliyatını içermektedir. Osmanlı hukuk sisteminde verilen hükümlerin toparlandığı defterler olarak tüm dünya insanlığının hizmetine ve araştırmasına açık bir vaziyette bulunmaktadır. Ahkâm defterleri dışında kalan ve günümüze nispetle, bakanlar kurulu kayıtları olarak bilinen Osmanlı dönemine ait Mühimme defterleri de kanunlarla ilgili belgeleri ve maddeleri içermesi açısından yine dünya tarihi için ve tabii Türk tarihi için çok önemli belgeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Osmanlı arşivinde bulunan 100 milyon belgenin yaklaşık 1 milyon adedi defter serisi olarak bulunmaktadır. Bu defterlerin varlığı, bir devletin yönetim sistemi, hukuk ekonomi vakıflar ve diğer sosyal sistemler açısından toplumsal konular ile ilgili çok zengin bilgiler içermektedir. Bu araştırmanın konusu açısından değerlendirildiğinde, bu defter serilerinden önemli bir kısmının, araştırmaya açık olan Kilise defterleri olduğu bilinmektedir. Osmanlı Arşivi kayıtlarında bulunan kilise defterlerinin içeriklerinde, Osmanlı topraklarında yaşayan gayrimüslimlerin ibadethanelerinin, bakım, onarım, inşaa faaliyetleri ve kiliselerin korunması ile ilgili çok önemli bilgilerin ve kayıtların olduğu tarihî bir gerçeklik olarak alanyazında yer almaktadır. Bu gerçeklik, hoşgörünün, başka inançlara ve kültürlere saygının önemli bir göstergesi olarak kayıtlardaki yerini almaktadır.

Osmanlı Devleti'nin gayrimüslimlerle ilgili hoşgörü ve tolerans uygulamaları sadece dinî uygulamalarla ilgili olmamıştır. Osmanlı toplumsal hayatında gayrimüslimler, hayatlarını özgürce devam ettirmişler iş dünyasında

önemli yere sahip olmuşlar, sosyal, siyasî ve ekonomik faaliyetlerini devam ettirerek toplumun önemli bir parçası olmuşlardır. Araştırma konusunun önemli bir kısmını teşkil eden Edirne ilindeki gayrimüslim kamu görevleri, Osmanlı Devleti'nde negatif ayrımcılığın olmadığını göstermesi açısından önemlidir.

Osmanlı Devleti'nde, Edirne'nin çok anlamlı bir yeri vardır. Devlete başkent olmuş bu önemli vilayetin, medeniyete mâl olmuş yol gösterici muazzam eserleri, vilayetin önemini daha da arttırmaktadır. Dünyanın en önemli dinî yapılarının olduğu bu şehirde, gayrimüslim ibadetgahlarının bulunması, hoşgörü adına, bütün dünyaya önemli mesajlar vermektedir.

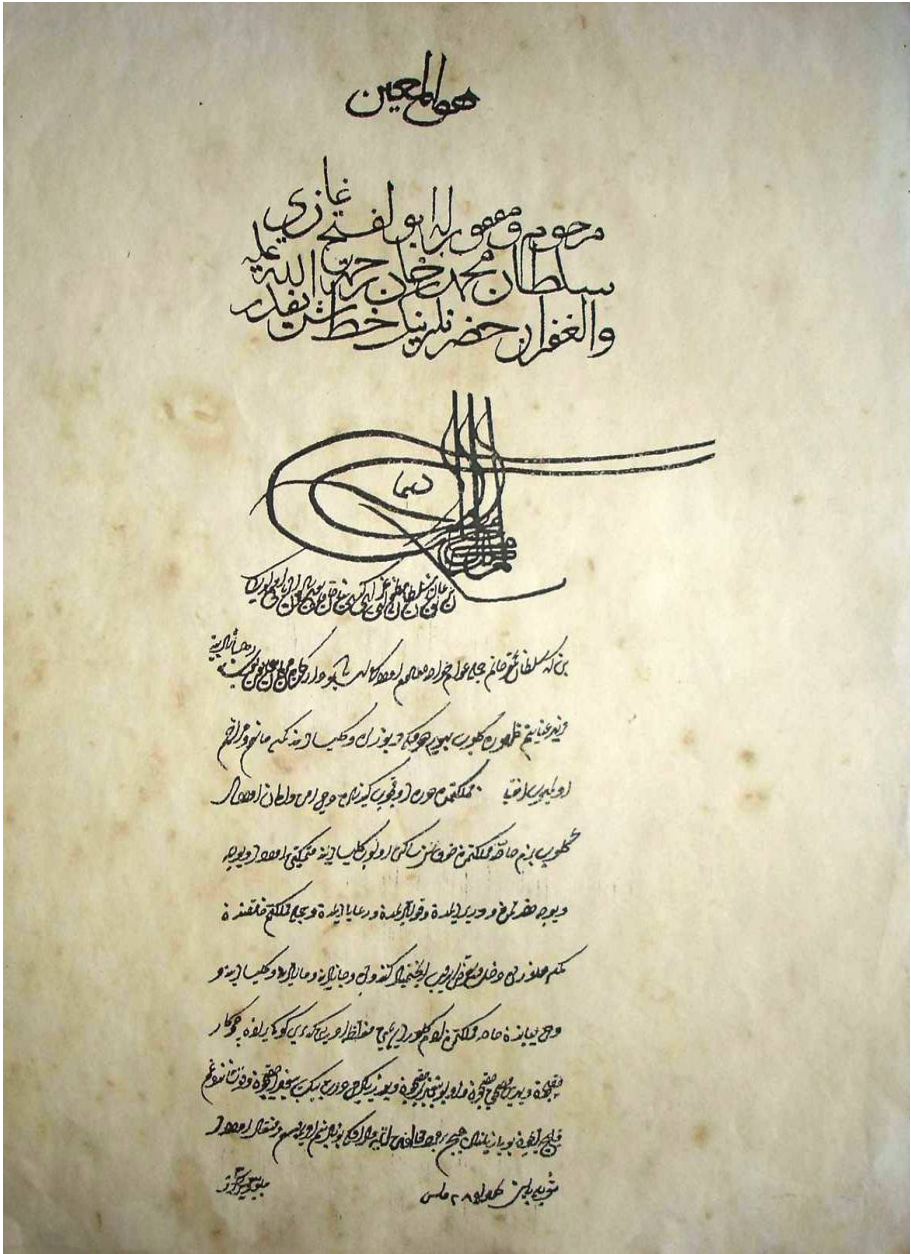
Bu makalede 1312 ve 1316 tarihli salnameler incelenmiş ve salnamelerde kayda geçen kamu görevlileri tespit edilmiştir. Bu tespitlerde örnek olarak ele alınan Edirne ili ve Edirne ilinde çalışan gayrimüslim kamu görevleri konumuzu ilgilendiren önemli bir bölüm olarak ele alınmıştır. 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında, Osmanlı yönetiminin ve devletinin dolayısıyla Türk devletinin farklı ithamlarla suçlanması ve gayrimüslimleri dışladığı ile ilgili iddiaların gerçek dışı olduğu görülmektedir. Kamu görevi bir devlet görevidir ve bir devlette siyasal olarak kabulü temsil eder. Gayrimüslimlerin Osmanlı Devlet yönetiminde ve devlet dairelerinde, memur olarak kamu görevinde çalışması olağan bir durum olarak karşımıza çıkmakta ve Osmanlı toplumsal yapısının eşit vatandaşları şeklinde algılandığı görülmektedir.

Kaynakça

- Aktay, Y. ve Köktaş, M. E. (2007). *Din sosyolojisi*. İstanbul: Vadi Yayınları.
- Başaran, İ. (2019). Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimlerin (Hristiyan ve Yahudi) statülerinin din özgürlüğü açısından değerlendirmesi. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18, 41-56.
- Dahiliye nezareti, mektubî kalemi, 795 / 4. Belge No-2*. Başbakanlık Osmanlı Arşivi. Edirne salnamesi. (1312). Edirne Valiliği Kültür Yayınları.
- Edirne salnamesi. (1316). Edirne Valiliği Kültür Yayınları.
- Eren, E. (2017). Osmanlı Devleti'nde yabancı okullar. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, (özel sayı), 87-102.
- Fatih Sultan Mehmed. (1463). *Ahidname-Fatih Sultan Mehmed Fermanı*. Foynica Fransiskan Kilisesi Müzesi.
- Göregen, M. (2016) Bir arada yaşama tecrübesi bakımından Osmanlı Dönemi Kıbrıs. *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi*, 2(1), 19-30.
- Halaçoğlu, Y. (2008). *Sürgünden soykırımı Ermeni iddiaları*. İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılık.
- İrade hâriciye, 480*. Başbakanlık Osmanlı Arşivi.

- İrade hâriciye, 4835-1.* Başbakanlık Osmanlı Arşivi.
- İrade hâriciye, 14039.* Başbakanlık Osmanlı Arşivi.
- Kalın, M. F. (2017). Voltaire'in dinî hoşgörü anlayışı ve islâm'la ilgili düşüncelerinin değerlendirilmesi. *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 4(7)*, 31-51.
- Karaman, F. (2018). Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki mirası. *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 9(2)*, 21-47.
- Kilise Defteri, 8/6.* Başbakanlık Osmanlı Arşivi.
- Konan, B. (2011). İnsan hakları ve temel özgürlükler açısından Osmanlı Devletine bakış. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 15(4)*, 253-288.
- Müzehhep fermanlar, 783.* Başbakanlık Osmanlı Arşivi.
- Sakin, O. (2008). *Osmanlı'da etnik yapı: 1914 nüfusu.* İstanbul: Ekim Yayınları.
- Sarıkaya, M. S. (2010). Maturîdî'nin din anlayışında hoşgörü. *E-makâlât Mezhep Araştırmaları, 3(2)*, 145-164.
- Sarınay, Y. (2010). *Gökkubbe altında birlikte yaşamak.* Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını.
- Turan, O. (1969). *Türk cihan hakimiyeti mefkûresi tarihi.* Ankara: Turan Neşriyat Yurdu.
- Yıldırım, H. O., Demirbaş, U., Altıntaş, A., Atik, V., Cebecioğlu, V., Çakıl, O., Çalkın, T., Çınar, A.O., Demirel, M., Karacakaya, R., Karazeybek, M., Kaya, A., Koltuk, N., Özkılınç, A., Safi, M., Serin, M., Sivridağ, M., Topaloğlu, H., Uslu, O., Yekeler, N. ve Yüzbaşıoğlu, M. (1995). *Arşiv belgelerine göre Balkanlarda ve Anadolu'da Yunan mezalimi I.* Ankara: Başbakanlık Osmanlı Arşivi.

Ek 1. Fatih Sultan Mehmed'in Bosna Fermanı-Ahidname, Fojnica Katolik Fransesken Kilisesi Müzesi

Ek 4. Rum Patrikhanesi'nin Teşekkür Mektubu

4

عظمتو اقدیم حضرتی
 با اراده سینه بطریقاً کوندریلامه فرماده عالیله طلاله ابرار منقبت و شکرک حاوی روم ملحق طرفنده اعطا ارفانه حضرتک
 هفت سوره بولور اوزره عصه و تقسیم قلمی اولمقد موافقه اراده سینه هفت بادشاهن یوریلور ای شوک حضرتک ایتدی بک قرانه
 طبع اولدیغی شکلدا استانبول غننه سه ربع ایتدی بک بایله تکرار شادری زقیم قندعی اقصی ۱۹۱۹

سودیه جاکری ایلرک
 ایزدوستا قلم اولم
 قطعا ادره یوزمه
 زکات و زکوٰۃ
 مؤمنانه و نوری و دایه
 لاله اولور

سودیه جاکری ایلرک
 ایزدوستا قلم اولم
 قطعا ادره یوزمه
 زکات و زکوٰۃ
 مؤمنانه و نوری و دایه
 لاله اولور

Ek 5. Sırların Teşekkür Mektubu

